

RICHARD
HOLLOWAY

ΜΙΚΡΗ
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

RICHARD HOLLOWAY

ΜΙΚΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Ουρανία Παπακωνσταντοπούλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Είναι κανείς εκεί;	11
2. Οι πόρτες	21
3. Ο τροχός	29
4. Από το Ένα στα πολλά.	38
5. Από πρίγκιπας, Βούδας	47
6. Μη βλάπτεις	56
7. Ο περιπλανώμενος.	66
8. Στις καλαμιές	75
9. Οι Δέκα Εντολές	83
10. Προφήτες	91
11. Το τέλος	99
12. Αιρετικός	108
13. Η τελευταία μάχη	116
14. Κοσμική θρησκεία	126
15. Ο δρόμος.	134
16. Αναδεύοντας τη λάσπη.	143
17. Η θρησκεία γίνεται υπόθεση προσωπική	152
18. Ο προσήλυτος	161
19. Ο Μεσσίας.	170
20. Ο Ιησούς φτάνει στη Ρώμη	179
21. Τα ηγία παίρνει η Εκκλησία	187

22. Ο τελευταίος προφήτης	196
23. Υποταγή	204
24. Αγώνας	213
25. Κόλαση	222
26. Εκπρόσωπος του Χριστού	230
27. Διαμαρτυρία	239
28. Η μεγάλη διαίρεση	247
29. Η μεταρρύθμιση του Νάνακ	256
30. Η μέση οδός	264
31. Ο αποκεφαλισμός του Θηρίου	273
32. Φίλοι	282
33. Made in America	291
34. Born in the USA	300
35. Η Μεγάλη Απογοήτευση	308
36. Μυστικιστές και κινηματογραφικοί αστέρες	317
37. Ανοιχτές πόρτες	326
38. Οργισμένη θρησκεία	335
39. Ιεροί πόλεμοι	344
40. Το τέλος της θρησκείας;	352
Ευρετήριο	361

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Είναι κανείς εκεί;

Τι είναι θρησκεία; Από πού προέρχεται; Η θρησκεία προέρχεται από το μυαλό του ζώου που ονομάζεται άνθρωπος, δηλαδή από εμάς. Κανένα άλλο ζώο πάνω στη γη δε φαίνεται να χρειάζεται τη θρησκεία. Και, απ' όσο γνωρίζουμε, κανένα άλλο ζώο δεν έχει αναπτύξει θρησκευτικό αίσθημα. Αυτό συμβαίνει επειδή τα ζώα είναι πολύ πιο συμφιλιωμένα με τη φύση τους απ' ό,τι εμείς. Δρουν ενστικτωδώς. Ακολουθούν τη ροή των πραγμάτων χωρίς να στοχάζονται την ύπαρξή τους. Το ζώο που ονομάζεται άνθρωπος έχει απολέσει αυτή την ικανότητα. Ο δικός μας εγκέφαλος είναι έτσι δομημένος και έχει αναπτυχθεί με τέτοιο τρόπο ώστε να έχουμε συνείδηση του εαυτού μας. Μας ενδιαφέρει ο εαυτός μας. Είμαστε φτιαγμένοι για να απορούμε για τα πράγματα. Είμαστε φτιαγμένοι για να σκεφτόμαστε.

Και αυτό που απασχολεί τη σκέψη μας περισσότερο από οτιδήποτε άλλο είναι το σύμπαν και πώς δημιουργήθηκε.

Υπάρχει κάποιος εκεί έξω που το έφτιαξε; Η λέξη που χρησιμοποιούμε γι' αυτό τον υποτιθέμενο κάποιον ή γι' αυτό το υποτιθέμενο κάτι είναι η αρχαιοελληνική λέξη Θεός. Εκείνος που πιστεύει ότι εκεί έξω υπάρχει κάποιος θεός αποκαλείται θεϊστής. Εκείνος που πιστεύει ότι δεν υπάρχει απολύτως κανένας εκεί έξω και ότι είμαστε ολομόναχοι στο σύμπαν αποκαλείται αθεϊστής ή πιο απλά άθεος. Όσο για τη μελέτη του όποιου θεού και του τι ζητάει από εμάς, αυτή αποκαλείται θεολογία. Το άλλο μεγάλο ερώτημα που απασχολεί διαρκώς τη σκέψη μας είναι τι μας περιμένει μετά τον θάνατο. Όλα τελειώνουν με τον θάνατό μας ή μετά τον θάνατο υπάρχει κάτι άλλο; Κι αν όντως υπάρχει κάτι άλλο, τι ακριβώς είναι αυτό;

Την πρώτη μας απόπειρα να δώσουμε απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα την ονομάζουμε θρησκεία. Η απάντηση που έδωσε η θρησκεία στο πρώτο ερώτημα είναι απλή. Το σύμπαν δημιουργήθηκε από μια δύναμη ανώτερή του, που κάποιον αποκαλούν Θεό, μια δύναμη η οποία δεν παύει ποτέ να ενδιαφέρεται για το δημιούργημά της και να ασχολείται μαζί του. Καθεμιά από τις υπάρχουσες θρησκείες προτείνει τη δική της εκδοχή για το τι είναι Θεός και τι περιμένει από εμάς, όλες όμως πιστεύουν στην ύπαρξή του με τη μια ή την άλλη μορφή. Μας λένε πως δεν είμαστε μόνοι στο σύμπαν. Πέρα από εμάς και την αντιληπτική μας ικανότητα υπάρχουν άλλες πραγματικότητες, άλλες διαστάσεις· τις χαρακτηρίζουμε «υπερφυσικές» διότι βρίσκονται έξω από τα όρια του φυσικού κόσμου, του άμεσα αντιληπτού με τις αισθήσεις μας κόσμου.

Αν η κυριότερη πεποίθηση της θρησκείας είναι η ύπαρξη μιας πραγματικότητας πέρα από τον γνωστό κόσμο, την οποία ονομάζουμε Θεό, τι γέννησε αυτή την πεποίθηση και πότε πρωτοεμφανίστηκε; Εμφανίστηκε πριν από πάρα πολλούς αιώνες. Για την ακρίβεια, δε φαίνεται να υπάρχει εποχή που οι

άνθρωποι να μην πίστευαν στην ύπαρξη ενός υπερφυσικού κόσμου πέρα από τον γνωστό. Και ίσως η γενεσιουργός αιτία της πίστης αυτής ήταν η διερώτηση τι συμβαίνει στον άνθρωπο μετά τον θάνατό του. Όλα τα ζώα πεθαίνουν, αλλά, σε αντίθεση με τα άλλα ζώα, ο άνθρωπος δεν αφήνει τους νεκρούς του να αποσυντίθενται στο σημείο όπου πεθαίνουν. Αν ανατρέξουμε στις απαρχές της γνωστής ιστορίας του ανθρωπίνου είδους, βλέπουμε ότι οι άνθρωποι ανέκαθεν κήδευαν τους νεκρούς τους. Και οι τρόποι με τους οποίους οργάνωναν την ταφή μάς αποκαλύπτει πολλά για τις πρώτες πεποιθήσεις τους.

Κάτι τέτοιο δε σημαίνει φυσικά ότι τα άλλα ζώα δε θρηνούν τους νεκρούς συντρόφους τους. Διαθέτουμε πλείστες αποδείξεις ότι πολλά είδη του ζωικού βασιλείου θρηνούν τους νεκρούς τους. Υπάρχει στο Εδιμβούργο ένα διάσημο άγαλμα ενός μικρού σκυλιού, του Γκρέυφραϊαρς Μπόμπυ, απτή μαρτυρία της οδύνης που βιώνουν τα ζώα όταν χάνουν κάποιον αγαπημένο τους. Ο Μπόμπυ πέθανε το 1872, αφού πέρασε τα τελευταία δεκατέσσερα χρόνια της ζωής του πλάι στον τάφο του νεκρού αφεντικού του, του Τζον Γκρέυ. Χωρίς αμφιβολία ο Μπόμπυ θρηνούσε τον χαμό του φίλου του, αλλά η ανθρωπινή οικογένεια του Τζον Γκρέυ ήταν εκείνη που κήδεψε το σκυλί με όλες τις τιμές και το έθαψε στο κοιμητήριο της εκκλησίας Γκρέυφραϊαρς. Αυτό που έκαναν εκείνοι οι άνθρωποι ήταν μια από τις πιο ενστικτώδεις ανθρωπίνες πράξεις. Τι ώθησε λοιπόν τους ανθρώπους να αρχίσουν να θάβουν τους νεκρούς τους;

Το προφανέστερο πράγμα που παρατηρούμε με τους νεκρούς είναι πως κάτι το οποίο τους συνέβαινε όσο ήταν εν ζωή σταματά να τους συμβαίνει. Παύουν να αναπνέουν. Αυτό ήταν το πρώτο μικρό βήμα προς τη σύνδεση της λειτουργίας της

αναπνοής με την ιδέα πως εντός μας κατοικεί κάτι διακριτό από το ανθρώπινο σώμα, κάτι που του δίνει ζωή. Η αρχαία ελληνική γλώσσα το ονόμασε *ψυχή*, η λατινική *spiritus* (πνεύμα) – και οι δύο λέξεις προέρχονται από ρήματα που σημαίνουν αναπνέω ή φυσώ. Το πνεύμα ή ψυχή ήταν αυτό που έδινε ζωή και πνοή στο ανθρώπινο σώμα. Κατοικούσε για ορισμένο διάστημα στο σώμα. Και εγκατέλειπε το σώμα όταν αυτό πέθαινε. Πού πήγαινε όμως; Σύμφωνα με μία εξήγηση, επέστρεφε στον κόσμο του επέκεινα, τον κόσμο των πνευμάτων, την αντίστροφη όψη του επίγειου κόσμου που κατοικούμε.

Οι διαπιστώσεις από τη μελέτη των πρώτων ταφικών τελετών έρχονται να υποστηρίξουν την τελευταία άποψη, παρόλο που οι μακρινοί μας πρόγονοι δεν άφησαν παρά βουβά ίχνη όσων απασχολούσαν τη σκέψη τους. Η γραφή δεν είχε εφευρεθεί, συνεπώς δεν μπορούσαν να αφήσουν γραπτά τεκμήρια της σκέψης τους, ή άλλες περιγραφές των πεποιθήσεών τους, σε κάποια αναγνώσιμη για μας μορφή. Άφησαν όμως κάποια στοιχεία για το τι σκέφτονταν. Ας τα εξετάσουμε. Για να τα βρούμε, πρέπει να ανατρέξουμε στο μακρινό παρελθόν, χιλιάδες χρόνια π.Κ.Ε. (προ Κοινής Εποχής) ή π.Χ.Ε. (προ Χριστιανικής Εποχής) – όροι που πρέπει να επεξηγηθούν προτού προχωρήσουμε.

Είναι αναγκαίο να έχουμε έναν κοινό κώδικα χρονολόγησης για όσα συνέβησαν στο παρελθόν, με άλλα λόγια ένα παγκόσμιο ημερολόγιο. Αυτό που χρησιμοποιούμε σήμερα επινοήθηκε από τον χριστιανισμό κατά τον 6ο αιώνα Χ.Ε., κάτι που καθιστά ολοφάνερη την επίδραση που έχει ασκήσει και συνεχίζει να ασκεί η θρησκεία στην ιστορία της ανθρωπότητας. Επί πολλούς αιώνες η Καθολική Εκκλησία ήταν ένας από τους ισχυρότερους θεσμούς στη γη, τόσο ισχυρή ώστε να καθιερώσει το ημερολόγιο που χρησιμοποιούμε ακόμη και σή-

μερα. Το κεντρικό γεγονός ήταν η γέννηση του ιδρυτή της, του Ιησού Χριστού. Η γέννησή του έχει καταγραφεί ως Έτος Ένα. Όλα όσα συνέβησαν πριν από αυτό είναι π.Χ. (προ Χριστού). Όλα όσα συνέβησαν μετά είναι μ.Χ. (μετά Χριστόν) ή, σύμφωνα με τη λατινική κωδικοποίηση, *anno Domini*, δηλ. από το έτος της γέννησης του Χριστού και μετά.

Σήμερα το π.Χ. και το μ.Χ. έχουν αντικατασταθεί από τα π.Χ.Ε. και Χ.Ε. αντίστοιχα, τα οποία μεταφράζονται με τη θρησκευτική έννοια ως προ Χριστιανικής Εποχής (το π.Χ.Ε.) ή κατά τη Χριστιανική Εποχή (το Χ.Ε.), καθώς και από τα θρησκευτικώς πιο ουδέτερα π.Κ.Ε., δηλαδή προ Κοινής Εποχής, και Κ.Ε., δηλαδή κατά την Κοινή Εποχή.¹ Στο παρόν βιβλίο χρησιμοποιείται το π.Χ.Ε. για τα γεγονότα που συνέβησαν προ Χριστού. Αποφάσισα επίσης να είμαι πολύ φειδωλός με τη χρήση του ακρωνυμίου Χ.Ε., με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου κρίθηκε άκρως αναγκαίο. Αν λοιπόν συναντήσετε στην πορεία της ανάγνωσης μια χρονολογία που δεν ακολουθείται από ακρωνύμιο, θα γνωρίζετε εξ αρχής ότι πρόκειται για ένα γεγονός που συνέβη κατά τη Χριστιανική ή Κοινή Εποχή.

Επανερχόμενοι στο κεντρικό μας θέμα, διαθέτουμε στοιχεία ήδη από το 130.000 π.Χ.Ε. για την ύπαρξη κάποιας μορφής θρησκευτικής πίστης χάρη στον τρόπο με τον οποίο οι μακρινοί μας πρόγονοι έθαβαν τους νεκρούς τους. Τρόφιμα,

1. (Σ.τ.Μ.) Στο αγγλικό πρωτότυπο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το ακρωνύμιο BCE, που μπορεί να διαβαστεί με δύο διαφορετικούς τρόπους: είτε ως Before the Christian Era (προ Χριστιανικής Εποχής) είτε ως Before the Common Era (προ Κοινής Εποχής). Αντίστοιχα, για τα μετά Χριστόν γεγονότα χρησιμοποιεί το ακρωνύμιο CE, το οποίο μπορεί να αναγνωστεί επίσης με δύο τρόπους: είτε ως Christian Era (Χριστιανική Εποχή) είτε ως Common Era (Κοινή Εποχή).

εργαλεία, διακοσμητικά αντικείμενα βρέθηκαν στους τάφους που ανακαλύφθηκαν, μαρτυρώντας την ύπαρξη της πεποίθησης ότι οι νεκροί συνέχιζαν το ταξίδι τους προς κάποιου είδους μεταθανάτια ζωή, γι' αυτό και χρειάζονταν εφόδια για το ταξίδι. Μια άλλη κοινή πρακτική των ζωντανών ήταν να βάζουν τη σορό με κόκκινη ώχρα, ίσως θέλοντας να συμβολίσουν την ιδέα της συνέχισης της ζωής. Κάτι ανάλογο ανακαλύφθηκε στο Καφζέ του Ισραήλ, σε έναν από τους αρχαιότερους γνωστούς τάφους, από το 100.000 π.Χ.Ε., μιας μητέρας με το παιδί της. Την ίδια πρακτική συναντούμε και αργότερα στη μακρινή Αυστραλία το 42.000 π.Χ.Ε. στη λίμνη Μάνγκο, όπου βρέθηκε ένα λείψανο επίσης βαμμένο με κόκκινη ώχρα. Η βαφή των νεκρών σηματοδοτεί την εμφάνιση μιας από τις ευφυέστερες ιδέες της ανθρωπότητας, της συμβολικής σκέψης. Η θρησκεία βρίθεται από σύμβολα, συνεπώς αξίζει τον κόπο να ασχοληθούμε με αυτά.

Όπως συμβαίνει με πολλές χρήσιμες λέξεις, έτσι και η λέξη *σύμβολο* προέρχεται από τα αρχαία ελληνικά. Είναι παράγωγο του ρήματος *συβάλλω*, που ετυμολογικά σημαίνει να συνδέω πράγματα που έχουν διαχωριστεί, όπως ας πούμε θα κολλούσαμε τα κομμάτια ενός σπασμένου πιάτου. Εν συνεχεία το σύμβολο έλαβε τη σημασία του εμβλήματος, ενός αντικειμένου που χρησιμοποιείται για να δηλώσει, να αντιπροσωπεύσει κάτι άλλο. Ενώ διατήρησε την αρχική σημασία της συνένωσης πραγμάτων, απέκτησε πιο σύνθετες συνδηλώσεις από την απλή συγκόλληση σπασμένων σκευών. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα για το τι σημαίνει σύμβολο είναι η εθνική σημαία κάθε κράτους, όπως λ.χ. η Αστερόεσσα. Όταν αντικρίζουμε την Αστερόεσσα, αυτομάτως μας έρχονται στον νου οι ΗΠΑ. Η Αστερόεσσα *συμβολίζει* τις ΗΠΑ, είναι το *έμβλημά* τους.

Τα σύμβολα γίνονται ιερά για τους ανθρώπους διότι αντιπροσωπεύουν έννοιες, ιδέες και αντιλήψεις πολύ βαθύτερες απ' όσο μπορούν να εκφράσουν οι λέξεις. Γι' αυτό και οι άνθρωποι δεν ανέχονται να βλέπουν τα σύμβολά τους να βεβηλώνονται. Δεν υπάρχει πρόβλημα όταν βλέπεις να καίγεται ένα κομμάτι ύφασμα, όταν όμως αυτό το ύφασμα τυγχάνει να είναι το σύμβολο του έθνους σου, τότε μάλλον θα εξοργιστείς. Τα δε θρησκευτικά σύμβολα, που είναι ιερά για μια συγκεκριμένη κοινότητα, είναι ακόμη πιο ισχυρά. Και η βεβήλωσή τους μπορεί να προκαλέσει ένα μένος φονικών διαστάσεων. Κρατήστε στο μυαλό σας την ιδέα του συμβόλου, διότι θα έρχεται και θα επανέρχεται στο ανάγνωσμά μας. Η σκέψη είναι ότι ένα πράγμα, όπως η κόκκινη ώχρα, συμβολίζει κάποιο άλλο πράγμα, όπως την πίστη πως οι νεκροί μεταβαίνουν σε μια νέα ζωή σε κάποιον άλλο τόπο.

Ένα άλλο παράδειγμα συμβολικής σκέψης ήταν η σπουδαιότητα που προσέλαβε η σηματοδότηση του σημείου όπου ενταφιάζονταν οι νεκροί, ιδίως όταν επρόκειτο για ισχυρές και επιφανείς μορφές. Άλλες φορές τούς τοποθετούσαν κάτω από γιγάντιους ογκόλιθους και άλλες μέσα σε λιθόκτιστους θαλάμους, τα επονομαζόμενα ντολμέν, μεγαλιθικές κατασκευές αποτελούμενες από δυο όρθιες πέτρινες πλάκες καρφωμένες στη γη, με μια οριζόντια πλάκα στηριγμένη πάνω τους έτσι ώστε ανάμεσά τους να δημιουργείται ένας κενός χώρος. Τα πλέον συγκλονιστικά μνημεία για τους νεκρούς, κατασκευασμένα από ανθρώπινο χέρι, είναι οι πυραμίδες στην Γκίζα της Αιγύπτου. Εκτός από τάφοι, οι πυραμίδες μπορούν να ιδωθούν και ως εξέδρες απογείωσης απ' όπου οι ψυχές των βασιλικών ενοίκων τους εκτοξεύονταν προς την αθανασία.

Με τα χρόνια, οι ταφικές τελετές δεν έγιναν μόνο πιο πε-

ρίπλοκες, αλλά σε ορισμένες περιοχές προσέλαβαν και έναν ανατριχιαστικά σκληρό χαρακτήρα, με τη θυσία των συζύγων και των υπηρετών, οι οποίοι στέλνονταν να συνοδεύσουν τον εκλιπόντα για να του προσφέρουν τις υπηρεσίες τους συντηρώντας έτσι την κοινωνική του θέση και στη μετά θάνατον ζωή. Αξίζει να σημειώσουμε ότι υπήρχε εξαρχής μια ανηλεής πλευρά της θρησκείας, που ελάχιστα ενδιαφερόταν για τη ζωή του ατόμου.

Αν επιχειρήσουμε να δώσουμε μια βάσιμη ερμηνεία των παραπάνω τεκμηρίων, θα λέγαμε πως οι μακρινοί μας πρόγονοι θεωρούσαν τον θάνατο πέρασμα προς μια άλλη φάση της ύπαρξης, που γινόταν αντιληπτή ως παραλλαγή του θνητού βίου. Και πως πίστευαν σε έναν κόσμο πέρα από τον γνωστό, αλλά συνδεδεμένο με αυτόν, με τον θάνατο να στέκει ως πύλη ανάμεσά τους.

Μέχρι στιγμής οι θρησκευτικές πεποιθήσεις μοιάζουν σαν να διαμορφώθηκαν μέσα από μια εσωτερική διεργασία εμπνευσμένης εικοτολογίας. Στη διερώτησή τους για την προέλευση του θανάτου, οι πρόγονοί μας φαίνεται να κατέληξαν στο συμπέρασμα πως ο θάνατος ήταν δημιούργημα μιας ανώτερης δύναμης κάπου εκεί έξω. Βλέποντας τους άπνοες νεκρούς, έκριναν πως το πνεύμα τους εγκατέλειπε το σώμα που μέχρι πρότινος κατοικούσε και πήγαινε κάπου αλλού.

Υπάρχουν όμως στην ιστορία της θρησκείας και κάποιοι σημαντικοί άνθρωποι που δεν εικάζουν την ύπαρξη ενός κόσμου του επέκεινα ή προορισμού των ψυχών που αποδημούν. Μας λένε πως τον έχουν επισκεφτεί ή πως αυτός τους έχει επισκεφτεί. Έχουν ακούσει ποιες απαιτήσεις έχει από εμάς. Έχουν λάβει την εντολή να πουν στους άλλους τι είδαν και τι άκουσαν. Οπότε ο ρόλος τους είναι να διαδώσουν το μήνυμα που έλαβαν. Προσελκύουν πιστούς που πιστεύουν στα λεγό-

μενά τους και ζουν σύμφωνα με τα διδάγματά τους. Τους ανθρώπους αυτούς τους αποκαλούμε προφήτες ή σοφούς. Και μέσω αυτών γεννιούνται νέες θρησκείες.

Εν συνεχεία συμβαίνει κάτι άλλο. Οι πιστοί αποστηθίζουν την ιστορία που διηγούνται αυτοί οι άνθρωποι. Στην αρχή μεταφέρεται από στόμα σε στόμα. Με τον καιρό όμως γράφεται με λόγια στο χαρτί. Κι ύστερα γίνεται αυτό που ονομάζουμε άγιες γραφές ή ιερά κείμενα. Η Βίβλος! Το Βιβλίο! Και μεταμορφώνεται στο πιο ισχυρό σύμβολο της θρησκείας. Πρόκειται, φυσικά, για ένα χειροπιαστό βιβλίο. Ένα βιβλίο γραμμένο από ανθρώπους. Γνωρίζουμε την προέλευσή του. Ωστόσο, μέσα από αυτά που λέει, φτάνει στον κόσμο μας ένα μήνυμα από τον κόσμο του επέκεινα. Το βιβλίο γίνεται η γέφυρα που συνδέει τον χρόνο με την αιωνιότητα. Συνδέει τον άνθρωπο με το θείο. Να γιατί το αντιμετωπίζουμε με δέος και το μελετούμε με ένταση και ζήλο. Γι' αυτό και οι πιστοί δεν ανέχονται από άλλους να το χλευάζουν ή να το καταστρέφουν.

Η ιστορία της θρησκείας είναι η ιστορία αυτών των προφητών και των σοφών, των κινημάτων που ξεκίνησαν και των ιερών κειμένων που γράφτηκαν γι' αυτούς. Πρόκειται όμως για ένα θέμα αμφιλεγόμενο, που έχει προκαλέσει πολλές διαμάχες. Οι σκεπτικιστές αμφιβάλλουν ότι υπήρξαν καν αυτοί οι προφήτες. Και αμφισβητούν τους ισχυρισμούς τους περί οραμάτων και φωνών. Δικαίωμά τους, αλλά άλλο είναι το θέμα μας. Αυτό που είναι πέραν πάσης αμφισβήτησης είναι ότι οι άνθρωποι αυτοί υπάρχουν στις ιστορίες που λέγονται γι' αυτούς, ιστορίες που έχουν ακόμη και σήμερα ιδιαίτερο νόημα για δισεκατομμύρια ανθρώπους.

Στο παρόν βιβλίο θα διαβάσουμε τις ιστορίες των θρησκειών, όπως μας τις λένε οι ίδιες οι θρησκείες, χωρίς να αναρωτιό-

μαστε αν όντως έτσι συνέβησαν τα πράγματα τότε. Επειδή όμως θα ήταν λάθος να αγνοήσουμε ολότελα αυτό το ερώτημα, θα αφιερώσουμε το επόμενο κεφάλαιο στο τι συνέβαινε όταν οι προφήτες και οι σοφοί έβλεπαν οράματα και άκουγαν φωνές. Ένας από αυτούς τους προφήτες ήταν ο Μωυσής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οι πόρτες

Ας υποθέσουμε ότι βρίσκεστε στην έρημο του Σινά, στην Αίγυπτο, ένα πρωινό του 1300 π.Χ.Ε. Δεν είναι απίθανο να είχατε συναντήσει έναν ξυπόλητο γενειοφόρο άντρα, γονατισμένο μπροστά σε μια αγκαθωτή βάτο. Τον βλέπετε να αφουγκράζεται με ένταση τη βάτο. Ύστερα της μιλάει. Ύστερα σιωπά και ακούει ξανά. Στο τέλος σηκώνεται όρθιος και απομακρύνεται με αποφασιστικό βήμα. Ο άνθρωπος αυτός λέγεται Μωσής και είναι ένας από τους πιο διάσημους προφήτες στην ιστορία της θρησκείας, ιδρυτής της ιουδαϊκής θρησκείας. Πολλά χρόνια αργότερα θα γραφτεί η ιστορία του, που θα λέει ότι εκείνη τη μέρα τού μίλησε ένας θεός από μια φλεγόμενη βάτο και τον πρόσταξε να πάρει μια ομάδα σκλάβων από την Αίγυπτο και να τους οδηγήσει στην ελευθερία στην Παλαιστίνη, τη Γη της Επαγγελίας.

Ωστόσο για σας, τον θεατή, η βάτος δε φλέγεται με μια άσβεστη φωτιά. Είναι φορτωμένη με κόκκινα μούρα. Κι ενώ

βλέπετε πόσο προσεκτικά αφουγκράζεται ο Μωυσής, εσείς δεν ακούτε τη φωνή που του μιλάει· ακούτε μόνο τις απαντήσεις του. Τίποτε όμως από αυτά δε σας κάνει μεγάλη εντύπωση. Η μικρή σας αδελφή κάνει φανταστικές συζητήσεις με τις κούκλες της. Κι έχετε κι έναν μικρό ξάδελφο που μιλάει με τον φανταστικό του φίλο, ο οποίος είναι γι' αυτόν τόσο πραγματικός όσο και οι γονείς του. Ίσως έχετε ακούσει και κάποιους ανθρώπους, ψυχικά ασθενείς, να κουβεντιάζουν έντονα με ανύπαρκτους συνομιλητές. Είστε λοιπόν εξοικειωμένος με την ιδέα ότι υπάρχουν άνθρωποι που ακούνε φωνές τις οποίες κανένας άλλος δεν μπορεί να ακούσει.

Ας αφήσουμε όμως για λίγο τον Μωυσή και ας σκεφτούμε τον άορατο συνομιλητή του. Φέρτε στο μυαλό σας την ιδέα μιας άορατης πραγματικότητας, εκτός τόπου και χρόνου, η οποία μπορεί και επικοινωνεί απευθείας με κάποιους ανθρώπους. Αν κρατήσετε αυτή τη σκέψη, θα έχετε κατανοήσει την κεντρική ιδέα της θρησκείας. Υπάρχει μια δύναμη στο σύμπαν, πέρα από όσα αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις μας, και η δύναμη αυτή κάνει φανερή την παρουσία της σε συγκεκριμένους ανθρώπους που μεταφέρουν το μήνυμά της και στους άλλους. Προς το παρόν ας μη συμφωνήσουμε, αλλά ας μη διαφωνήσουμε κιόλας με αυτό το γεγονός. Προσπαθούμε απλώς να το εξετάσουμε. Υπάρχει μια άορατη δύναμη εκεί έξω, που την αποκαλούμε Θεό, και η δύναμη αυτή επικοινωνεί με κάποιους! Αυτός είναι ο ισχυρισμός. Στην πορεία της ιστορίας μας θα μάθουμε ότι όλες οι θρησκείες έχουν προτείνει διάφορες εκδοχές αυτού του απροσδιόριστου όντος και του τι προσπαθεί να μας πει. Οι περισσότερες, πάντως, θεωρούν δεδομένο ότι υπάρχει. Και ότι η δική τους πίστη είναι η ορθότερη απάντηση στην ύπαρξή του.

Ας επιστρέψουμε τώρα στον Μωυσή και ας αναλογιστού-

με τη δική του εκδοχή για εκείνη τη συνάντηση στην έρημο. Εσείς ούτε τη βάτο είδατε να φλέγεται ούτε ακούσατε να βγαίνει από μέσα της η βροντερή φωνή του θεού. Πώς εξηγείται λοιπόν ότι Μωυσής ένιωθε τη θερμότητα της φωτιάς και άκουγε τις εντολές που του έδινε η φωνή και μάλιστα τις εκτέλεσε; Μήπως όλα αυτά συνέβαιναν μόνο στη φαντασία του, γι' αυτό κι εσείς δε βλέπατε και δεν ακούγατε τίποτα; Ή μήπως ο νους του βρισκόταν σε επαφή με έναν άλλο νου πέρα από την αντίληψη και την κατανόησή σας; Αν οι θρησκείες ξεκινούν με εμπειρίες μέσα στο μυαλό των προφητών και των σοφών τους, κι αν εσείς είστε διατεθειμένοι να τους δώσετε μια ευκαιρία και να μην τις απορρίψετε ως φαντασιοπληξίες, τότε οφείλετε να είστε ανοιχτοί στο ενδεχόμενο πως κάποιιοι άνθρωποι είναι δέκτες καταστάσεων στις οποίες εμείς οι υπόλοιποι είμαστε τυφλοί και κουφοί.

Μια πιθανή εξήγηση είναι ότι η δική μας νόηση λειτουργεί σε δύο διαφορετικά επίπεδα, σαν ένα ισόγειο σπίτι με υπόγειο κελάρι. Βιώνουμε τη διαφορά όταν ονειρευόμαστε. Κατά τη διάρκεια της μέρας ο συνειδητός νους του ισογείου είναι ξύπνιος και βιώνει την προγραμματισμένη, τακτοποιημένη ζωή του. Τη νύχτα όμως, όταν σβήνει τα φώτα και πέφτει για ύπνο, ανοίγει η πόρτα του υπογείου και τότε ο ονειρευόμενος νους μας πλημμυρίζει με ανάκατα θραύσματα απωθημένων επιθυμιών και λησμονημένων φόβων. Αν λοιπόν καταφέρουμε να παραμερίσουμε για μια στιγμή το ερώτημα αν υπάρχουν στο σύμπαν περισσότερα πράγματα απ' όσα βλέπει το μάτι, θα μπορέσουμε τουλάχιστον να παραδεχτούμε ότι μέσα μας υπάρχουν περισσότερα πράγματα από την κανονική, σε εγρήγορση, συνειδητή ζωή μας. Υπάρχει ένα υπόγειο κελάρι στον ανθρώπινο νου, αυτό που αποκαλούμε ασυνείδητο, κι όταν κοιμόμαστε ανοίγουν οι πόρτες του και

από μέσα του ξεχύνονται εικόνες και φωνές που ονομάζουμε όνειρα.

Στην ιστορία της θρησκείας βρίσκουμε ανθρώπους που όντας ξύπνιοι συναντούν πράγματα τα οποία εμείς οι υπόλοιποι βλέπουμε μόνο στα όνειρα. Τους αποκαλούμε προφήτες και ονειροπόλους, θα μπορούσαμε όμως να τους αντιμετωπίσουμε και ως δημιουργικούς καλλιτέχνες που, αντί να αποτυπώνουν τα οράματά τους σε πίνακες ή μυθιστορήματα, αισθάνονται την ανάγκη να τα μετουσιώσουν σε μηνύματα που πείθουν εκατομμύρια άλλους ανθρώπους να πιστέψουν σε όσα εκείνοι είδαν και άκουσαν. Ο Μωσής αποτελεί τρανό παράδειγμα αυτού του φαινομένου. Κάτι ήρθε σε επαφή μαζί του από κάπου και εξαιτίας αυτής της συνάντησης η ιστορία του εβραϊκού λαού άλλαξε για πάντα. Τι ήταν όμως αυτό το κάτι και από πού ήρθε; Ήταν μέσα του; Ήταν έξω από αυτόν; Ή μήπως και τα δύο αυτά ταυτόχρονα;

Παίρνοντας ως παράδειγμα αυτό που συνέβη στον Μωσή στο Σινά και χρησιμοποιώντας για βοήθεια τη λεκτική μεταφορά της πόρτας ανάμεσα στο συνειδητό και στο ασυνείδητό μας, επιτρέψτε μου να προτείνω μια προσέγγιση που μας προσφέρει τρεις διαφορετικούς τρόπους να στοχαστούμε τη θρησκευτική εμπειρία.

Σε ένα τέτοιο συμβάν θα λέγαμε λοιπόν ότι ανοίγει μια πόρτα ανάμεσα στο ασυνείδητο και στο συνειδητό. Ότι ακολουθεί στη συνέχεια είναι σαν όνειρο. Οι προφήτες πιστεύουν πως έρχεται απ' έξω τους, στην πραγματικότητα όμως έρχεται από το ίδιο τους το ασυνείδητο. Η φωνή που ακούνε είναι πραγματική. Τους μιλάει. Είναι όμως η δική τους φωνή, που έρχεται από τον δικό τους νου. Γι' αυτό δεν την ακούει κανένας άλλος.

Ή μπορεί να συμβαίνει να είναι δύο πόρτες ανοιχτές στην